

Музика А. А., провідний науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України, доктор юридичних наук, професор

Багіров С. Р., доцент кафедри кримінального та кримінального процесуального права Національного університету «Києво-Могилянська академія», кандидат юридичних наук, доцент

Поняття каузальності у проекті Кримінального кодексу України: порівняльно-правовий аспект

Ідея щодо формулювання норм про причинний зв'язок у кримінальному законі час від часу обговорюється в науці кримінального права.

Сьогодні інтерес до цієї проблеми підігриває позиція Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України (далі – Робоча група), оскільки до проекту нового Кримінального кодексу України (станом на жовтень 2021 р.; далі узагальнено для всіх версій – Проект) було включено статтю 2.1.4 у такій редакції:

«Стаття 2.1.4. Причинний зв'язок»⁸

Причинний зв'язок між діянням (дією чи бездіяльністю) та його наслідком, передбаченим в статті Загальної чи Особливої частин цього Кодексу, є ознакою складу кримінального правопорушення, якщо вчинене діяння:

- а) передувало у часі настанню цього наслідку,
- б) було необхідною його умовою і
- в) закономірно призвело до настання цього наслідку» [1].

Станом на вересень 2022 р. Проект уже містив дещо інші ознаки (та які по-іншому розташовані) в дефініції поняття каузальності:

«Стаття 2.2.6. Причинний зв'язок

1. Причинним є зв'язок між діянням та його наслідком, що передбачений цим Кодексом, якщо вчинене діяння **закономірно** призвело до настання цього наслідку, оскільки:

- 1) передувало в часі настанню цього наслідку та
- 2) було необхідною і **достатньою** умовою його настання» (виділено нами – А. М., С. Б.) [2].

Тобто автори Проекту слово «закономірно» перемістили трохи вище у визначенні аналізованого поняття; тим самим, по суті, нічого не змінили, оскільки це слово, у їх задумі, належить до умов визнання відповідного

⁸ *Примітка.* Про термінологічний аспект цього явища див.: Музика А. А., Багіров С. Р. Причинний зв'язок у кримінальному праві: сучасний стан проблеми. *Альманах кримінального права: збірник статей.* Вип. 1 / Відпов. ред. П. А. Андрушко, П. С. Берзін. К.: Правова єдність, 2009. С. 356 – 357.

зв'язку власне причинним. Також серед умов, за яких можна стверджувати про наявність кримінально-правової каузальності, з'явилася «достатня» умова.

В останньому, доступному варіанті Проекту (станом на 30 січня 2023 р.), учасники Робочої групи втретє виказали своє ставлення до слова «закономірно» – взагалі виключили його з дефініції поняття причинного зв'язку. Окрім того, ознаки «наслідок діяння» і «причинний зв'язок» об'єднали в одній статті з двома частинами:

«Стаття 2.2.6. Наслідок діяння

1. Наслідком діяння є шкода, яка визначена у статті Особливої частини цього Кодексу та перебуває у причинному зв'язку з діянням.

2. Причиновим є зв'язок між діянням та його наслідком, якщо вчинене діяння призвело до його настання, оскільки:

1) передувало в часі настанню цього наслідку та

2) було необхідною і достатньою умовою його настання» [3].

Отже, на шляху утворення авторами Проекту дефініції причинного зв'язку помітним є непевність колег щодо розуміння цього явища. Такий стан сприймається як цілком природний, оскільки не існує універсальної конструкції поняття каузальності.

В аспекті предмета нашої доповіді був застосований порівняльно-правовий метод для дослідження кримінального законодавства тих держав, які під час кодифікації передбачили окремі статті про причинний зв'язок між поведінкою суб'єкта і злочинним результатом. Принагідно зауважимо, що деякі вітчизняні науковці, застосовуючи порівняльно-правовий метод, допускають поверхневе ставлення до точності формулювання норм зарубіжного законодавства. Так, у дисертації В. О. Бенківського згадується, що здебільшого в кримінальних кодексах країн колишнього СРСР правова конструкція «причинний зв'язок» відсутня (за винятком КК Грузії та КК Молдови); автор праці посилається на ст. 8 Кримінального кодексу Молдови як таку, що, на думку автора, містить положення про причинний зв'язок [4, с. 117]. З метою перевірки цього твердження ми опрацювали не лише переклади, а й оригінальний текст Карного кодексу Республіки Молдова (вважаємо правильним саме такий переклад його назви, оскільки в офіційній назві акта використано слово «penal» – Codul penal al Republicii Moldova). З'ясовано, що у ст. 8 цього Кодексу насправді йдеться про чинність кримінального закону у часі. Будь-яких норм щодо визначення поняття причинного зв'язку у Карному кодексі Республіки Молдова нами не виявлено.

Отже, використання порівняльно-правового методу дало нам можливість описати й пояснити різні підходи до законодавчого формулювання норм про кримінально-правову каузальність. Особливе значення цього методу проявилось під час зіставлення нормативних

моделей низки штатів США, які узаконили окремі ідеї про причинність, порівняно з відповідними положеннями Модельного кримінального кодексу США, презентованого Американським інститутом права у 1962 р. [5].

Яких висновків ми дійшли на підставі порівняльно-правового вивчення норм зарубіжного законодавства щодо каузальності? Подаємо наші міркування тезисно.

1. Романо-германську правову сім'ю (континентальну) загалом вирізняє єдність підходу, усталена традиція стосовно питання про унормування поняття причинного зв'язку. Національні правові системи країн континентальної Європи (за винятком Грузії і, певною мірою, Італії⁹) не розкривають у своєму законодавстві зміст феномена каузальності, а якщо і відображають (напр., Республіка Албанія), то лише на рівні згадки про причинність як основоположну засаду кримінальної відповідальності за результативні делікти.

2. Причинність у законодавстві окремих штатів (у федеральному кримінальному законодавстві жодних норм про причинність нами не виявлено) США розглядається як принцип кримінальної відповідальності, а не окрема ознака правопорушення.

3. Незважаючи на рекомендації Американського інституту права, викладені у ст. 2.03 Модельного кримінального кодексу, із 54 систем кримінального права відповідні норми передбачено лише у законодавстві 15 штатів, а це – менше, ніж третина від їх загальної кількості. Деякі штати, зазнавши істотного впливу Модельного кримінального кодексу, все ж таки не включили до кримінального законодавства норми про причинний зв'язок (напр., штат Нью-Йорк).

4. Привертає увагу явно прагматичний підхід законодавця відповідних штатів, згідно з яким нормативні конструкції позбавлені абстрактної дефініції причинного зв'язку на кшталт «причинний зв'язок – це ...». Замість цього створені конструкції на зразок «коли поведінка визнається причиною результату», що коректно орієнтує суб'єктів правозастосування у їх практичній діяльності.

5. У законодавстві штатів, які зазнали впливу Модельного кримінального кодексу, застосовуються норми, що орієнтовані на суб'єктивні теорії причинного зв'язку – відповідно до них результат поведінки має бути в межах наміру чи передбачення суб'єкта, або в межах ризику, який усвідомлюється винним. Загальновідомо, що за такого підходу вирішення питання про причинний зв'язок, як об'єктивного явища, «переноситься» у площину суб'єктивного начала – вини.

⁹ Примітка. Італійський Кодекс Карний у ст. 40 і 41 не дає визначення поняття причинного зв'язку, а встановлює принципове положення про відповідальність особи лише за результат, який є наслідком її дії чи бездіяльності (ст. 40), а також пропонує правило розв'язання проблеми конкуренції причин (ст. 41).

6. Ймовірно, для збалансування суб'єктивної та об'єктивної складових у питанні причинності як об'єктивний критерій відсутності причинного зв'язку використовуються поняття «надто віддалений результат» (too remote result), «надто випадковий результат» (to accidental result), або поведінка «явно достатня (явно недостатня) для продукування результату» (clearly sufficient (clearly insufficient) to produce the result). Запозичення цих понять (як відповідних конструкцій) вітчизняним кримінальним правом видається неприйнятним – вони не узгоджуватимуться з принципом юридичної визначеності. Нескладно дійти висновку, що і в американській юридичній практиці безпосереднє застосування зазначених понять для встановлення причинного зв'язку в конкретній справі є дуже складним (майже неможливим) без попереднього тлумачення, відповідного теоретичного навантаження, а також без урахування прецедентної практики. Про це зазначають й американські спеціалісти (зокрема, Дж. Флетчер).

7. Проблема каузальності (як в теорії, так і в законодавстві та у правозастосуванні) може тлумачитись по-різному. Тобто наразі вона не розв'язана остаточно в аспекті її універсального розуміння і можливості побудови законодавчих конструкцій, які б повною мірою задовольнили потреби юридичної практики. Тому надмірним тягарем у цьому аспекті видається запропонована у Проекті формула ч. 2 ст. 2.2.6, в якій автори, за висловом Дж. Флетчера, «насмілилися розкрити таємниці причинності» [6, с. 5].

Список літератури

1. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проекту (станом на 18.10.2021): URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 25.10.2021).

2. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проекту (станом на 29.09.2022): URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/1-kontrolnyj-tekst-projektu-kk-29-09-2022.pdf> (дата звернення: 06.11.2022).

3. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проекту (станом на 30.01.2023): URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/projekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-standom-na-30-01-2023.pdf> (дата звернення: 05.02.2023 р.).

4. Беньківський В. О. Теоретичні і практичні питання причинного зв'язку в кримінальному праві: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 195 с.

5. Model Penal Code. Official Draft and Explanatory Notes. Complete Text of Model Penal Code as Adopted at the 1962 Annual Meeting of The

American Law Institute at Washington, D.C., May 24, 1962. Philadelphia: The American Law Institute, 1985. 199 p.

6. Fletcher, George P. Dogmas of the Model Penal Code. *Buffalo Criminal Law Review*. 1998. Vol. 2:3. P. 3–24.